

LUKÁŠ REITINGER

VRATISLAV

PRVNÍ KRÁL ČECHŮ

ARGO 2017

EDICE ECCE HOMO / SVAZEK 27.

LUKÁŠ REITINGER

VRATISLAV

PRVNÍ KRÁL ČECHŮ

Přebal navrhl a graficky upravil Libor Batrla.

Odpovědný redaktor Martin Nodl.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Vydalo nakladatelství Argo,

Milíčova 13, Praha 3, 130 00,

roku 2017 jako svoji 3173. publikaci.

Vytiskla tiskárna Akcent.

Vydání první.

ISBN 978-80-257-2070-7

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod KOSMAS

sklad: Za Halami 877, 252 62 Horoměřice

tel.: 226 519 383, fax: 226 519 387, e-mail: odbyt@kosmas.cz, www.firma.kosmas.cz

Knihy je možné zakoupit v internetovém knihkupectví www.kosmas.cz

1.

ÚVOD

Hledání krále

V posledních letech 17. věku přistoupil rektor pražského kněžského semináře a kanovník Jan Florián Hammerschmidt k sepsání dějin své kapituly sv. Petra a Pavla na staroslavném Vyšehradě. Při tom se samozřejmě nemohl vyhnout celkovému zhodnocení osobnosti vyšehradského fundátora a prvního českého krále Vratislava II. Obraz, který mu nabízela dosavadní historiografická díla, byl opravdu pestrý. Nepříznivé ostří Kosmovy *Kroniky Čechů* vůči korunovanému Přemyslovcovi již dávno otupil autor tzv. Dalimilovy kroniky stejně jako kronikáři doby Karla IV. a Václav Hájek z Libočan. Ti naopak panování krále Vratislava obohatili o další zajímavé detaily. Celkové shrnutí Hammerschmidtovi zároveň přinesla nedávna díla Bohuslava Balbína, Tomáše Pešiny z Čechorodu či Jiřího Krugera. Nelze se tudíž divit, že se z jeho pera dostalo dávnému zakladateli působivého ocenění. Baroknímu učenci přišla v souvislosti s činy prvního krále na mysl Ciceronova slova o slávě básníka Homéra, jehož považovalo téměř každé řecké město za svého. Podle Hammerschmidta tomu tak mělo být i v případě Vratislava. Nejen Čechy a Morava prý volají „Můj je Vratislav!“, ale nárokují si jej také sousední země Míšeň a Lužice, do kterých dosahovala Vratislavova moc, či Uhry a Polsko, z jejichž panovnických rodů pocházely Vratislavovy manželky. A takto v Hammerschmidtově opěvné skladbě rovněž řada osob a měst z těch či oněch příčin provolává: „Meus est Vratislaus!“ Nechybí ani zmatené tvrzení, že rovněž slezské město Vratislav se dovolává českého krále, neboť je údajně založil a vybudoval zde biskupství.

Od zemí, míst a osob, jejichž vazby k Vratislavovi byly volné či přímo smyšlené, se Hammerschmidt dále přesouvá k duchovním institucím českých zemí. V jeho díle se dočteme, že i „Olomoučané volají: Náš je Vratislav!“, neboť v jejich městě panoval a obnovil zde moravské biskupství. Dále i „opatovičtí benediktini volají: Náš je Vratislav!“, protože jejich klášter založil. Celá adorace vrcholí v řádcích o Vyšehradu. „Ale co k tomu náš kostel vyšehradský? Co páni kanovníci toho kostela? Mlčí? Jsou ticho? Nejméně! Nýbrž plnými líci, plnými ústy a ze všech sil křičí: Náš! Náš! Náš! A tisíckrát Náš je Vratislav!“¹ Teprve nyní Hammerschmidt přistupuje k převyprávění králova života a vlády, které uzavírá popisem fundace vyšehradské kapituly a textem její zakládací listiny, údajně

vydané samotným Vratislavem. Zmíněné stránky zároveň doprovází fiktivní vyobrazení Přemyslovce s dlouhým plnovousem a v panovnickém majestátu. Výjev je zasazen do barokních ornamentů, v nichž po boku věhlasného vládce stojí vyšehradští patroni, apoštolové Petr a Pavel.

Hlavním Hammerschmidtovým záměrem samozřejmě bylo vykreslit Vratislava jako zakladatele vyšehradské kolegiáty, zároveň ale tomuto vzdělanci nemůžeme upřít, že právě on stál na počátku výraznějšího badatelského zájmu o tohoto známého i neznámého Přemyslovce.² Do svého spisu zahrnul i líbivé báchorky Václava Hájka z Libočan a rovněž nepohrdl tehdy téměř povinným pochlebenstvím předním urozcům pobělohorských Čech. O té či oné osobě z dávných časů, která se mihne jeho vyprávěním, prohlásí, že se jedná o předka některého starožitného šlechtického rodu. Například už v žilách prvního vyšehradského probošta Benedikta prý kolovala krev pánů z Dubé. O tomto duchovním, jehož jméno Hammerschmidt našel na Vratislavově zakládací listině, se zde ale také dočteme, že původně přišel s třetí panovnickovou manželkou, královnou Svatavou, z Polska a založil před Vyšehradem kostel sv. Pankráce.³ V celé práci takovýchto detailních, odjinud neznámých informací k Vratislavovým časům a k dalším osudům kolegiáty sv. Petra a Pavla ale nalezneme více. Například se zde dočteme, že lustr zvaný *corona*, který nechal kníže Soběslav I. zavěsit ve vyšehradském kostele, byl umístěn nad Vratislavovým hrobem.⁴ A takto bychom mohli ve vyjmenovávání zpráv tohoto typu pokračovat dál. Zástupci kritického dějepiscevtví jim víceméně nevěnovali pozornost a připočetli je k hájkovským bajkám, které zaplnily mnoho stran Hammerschmidtovy knihy. Skepse je zde sice zcela na místě, avšak, jak je potřebné i ke středověkému Vyšehradu, Vratislavovi a dalším podporovatelům číst i dílo tohoto barokního historika a jeho souputníků, zjistíme, když zalistujeme vyšehradskými archivními inventáři z let 1719 a 1725.⁵ Nalezneme zde totiž záznamy o středověkých písemnostech, které jsou dnes nenávratně ztraceny. K nim patří i generální rejstřík z roku 1482, jenž se stal neznámým teprve někdy po roce 1835 a který obsahoval mimo jiné soupis vyšehradských relikvií, listin a dalších předmětů.

Ještě se zmíníme o tom, že cenný a dodnes bohužel neznámý pramen obsahoval zásadní informaci o nejstarších vyšehradských privilegiích. Je úkolem budoucího bádání klást si otázky, zda právě z takovýchto ztracených vyšehradských archiválií nečerpal Jan Florián Hammerschmidt některé zprávy, které my dnes řadíme jen k barokním příkrasám. Například informace o nejstarších duchovních hodnostářích mohly být roku 1700 dohledány v nedochovaném středověkém nekrologiu vyšehradské kapituly. O 70 let později jej ještě měl v ruce jezuita František Pubička (1722–1807), jenž z něho odcitoval záznam o smrti Vratislavovy manželky, královny Svatavy. Tento sečtělý autor svazků *Chronologische Geschichte Böhmens* již vládu Vratislava II. popsal na základě kritického zhodnocení pramenů. Na řadě míst Pubička upřesnil i chronologii jednotlivých

událostí a četné jeho vývody ještě o více než století později respektoval Václav Novotný. Přední stavovský historiograf dokázal pokládat Kosmově kronice některé otázky, jež byly posléze vysloveny až Dušanem Třeštíkem v 60. letech 20. století. Ocenit také musíme, že pro naše dějepisectví Pubička objevil bohemikální zmínky v letopisech z kláštera Pegau, které pak u potomních českých badatelů zůstaly na okraji zájmu.⁶ Není možné zamlčet ani stinné stránky jeho historiografické činnosti, které netkvěly pouze ve vyostřeném sporu s Gelasiem Dobnerem. František Pubička a jeho souputník Leopold Jan Šeršník se totiž neostýchali si v pražském Klementinu shromažďovat cenné rukopisy, z nichž některé následně zpronevěřili.⁷ K nenávratně ztraceným vzácným manuskriptům patřil například jakýsi starý rukopis Kosmovy kroniky („ein schöner uralter Codex von Cosmas Pragensis“) a zřejmě i vzpomínané vyšehradské nekrologium, neboť po něm o pár let později již marně pátral další představitel osvíceneckého dějepisectví, piarista Gelasius Dobner (1719–1790). I tento Pubičkův odpůrce se výrazně dotkl problematiky prvního českého krále. Především jako první rozebral vyostřený vztah svatovítského děkana Kosmy k Vratislavovi a zároveň se důkladně věnoval srovnání Kosmova vyprávění s pozdějším vykreslením korunovaného Přemyslovce v díle Přibíka Pulkavy z Radenína.⁸ Právě díky Pulkavově kronice, která rozvíjí myšlenku přenesení moravského království z Moravy do Čech za Vratislavových časů, se „první král“ stal i vděčným námětem renesančního a barokního dějepisectví na Moravě. Pulkava zde zavdal podnět k velikášským konstrukcím, s nimiž se Dobner a jiní museli dlouhá léta vyrovnávat.⁹

Byť Dobner nepatřil k dobrým znalcům vyšehradského archivu a některé z tamních nejstarších listin přehlédl, zaujaly jej tehdy ještě méně poškozené pečeti na podvržených Vratislavových listinách a nechal je překreslit jako přílohu pátého svazku svého spisu o hájkovských *Annales Bohemorum*. Tím, kdo se ve vyšehradském archivu dokázal skvěle orientovat, bezesporu byl až tamní kanovník a pozdější probošt Vojtěch Ruffer, jenž sepsal roku 1835 *Historii Vyšehradskou*, v níž věnoval významný prostor i královskému zakladateli.¹⁰ Jeho spis je sice v mnoha rovinách krokem zpět, nekriticky přebírá příkrasy navržené renesanční a barokní historiografií, ale v řadě partií zůstává jeho dílo pro znalost pramenů užitečné dodnes. Nedoceněný Ruffer byl zároveň posledním, kdo měl k dispozici ztracený inventář z roku 1482, z něhož do svého pojednání vypsál zásadní informace o nejstarších listinách. Jiní historikové už po tomto prameni pátrali marně. Nešťastný osud některých písemných památek kolegiáty sv. Petra a Pavla, jež přečkaly všechny středověké a novověké pohromy, ale zmizely až v 18. a 19. století, tkvěl zejména v tom, že živořící kapitula byla za oněch časů spravována mnohdy jen několika duchovními. Ve své podstatě se jednalo pouze o významnější faru a vytížení rezidenční kanovníci si nedokázali ubránit některé poklady svého archivu a knihovny před návštěvami

zapálených osvícenců a romantických vlastenců. Ty na staroslavném slovan-
ském Vyšehradě více než Vratislav zajímal nějaký důkaz o hrdinech dávných
bájí. Tristním koncem zkázonosného zájmu byl výsledek následných archiv-
ních inventur, po nichž bylo s rozčarováním konstatováno, že se nemalá část
středověkých písemností ztratila.¹¹

To se již však jednalo o dobu, kdy české dějiny nově koncipoval František
Palacký (1798–1876). Ctěný vlastenec a vědec si už ve svém zhodnocení na-
rativních pramenů posteskl, že „největší a nezákadnější“ výtka, kterou mů-
žeme vůči Kosmovi a jeho kronice vznést, je bezesporu autorova zaujatost proti
„udatnému králi Vratislavovi“. Tuto vyhraněnost Palacký přičítá kronikářovu
oddanému stranictví biskupu Jaromírovi, jehož spor s králem Kosmas detailně
popsal. I tak se ale Palacký podivuje nad tím, jak je možné, že se svatovítský dě-
kan nad celý svár nedokázal povznést. Zvláště když oba dva aktéři roztržky byli
v době vzniku jeho kroniky již dávno po smrti. Mluví přímo o „psychologicky
záhadném jevu“, který je Kosmovi zcela nepodoben.¹² Sám Palacký do nosného
sloupu vlasteneckého dějepisce, svých *Dějin národu českého*, naopak vtěsál zá-
věr, že Vratislav nejenže byl prvním králem Čechů, ale zároveň zbavil svůj lid
ponižujícího jha placení tributu do říše.¹³ Tyto působivé zásluhy Vratislavovi
dlouho přičítaly i další generace českých historiků, které si Palackého dílo vytý-
čily jako svůj vzor. Prvním byl rajhradský benediktin Beda Dudík, jenž v rámci
své syntézy moravských dějin zhodnotil druhou polovinu 11. století na Moravě.
Ve vazbě na svou skepsi k velehradské církevní tradici umocnil význam tohoto
Přemyslovce svým neotřelým názorem, že teprve Vratislav založil olomoucké
biskupství a jím dosazený mnich Jan byl prvním správcem nové diecéze.¹⁴ Ne-
chyběly ani ojedinělé kritické hlasy. Z vyhraněných katolických pozic odsou-
dil Vratislava roku 1885 další moravský vlastenec Matěj Procházka, protože se
tento Přemyslovec postavil po boku Jindřicha IV. proti papeži Řehořovi VII.,
a prý „zašantročil země české do království německého“.¹⁵

Když několik dekád po smrti Palackého z německého pohledu přistoupili
k českým dějinám Adolf Bachmann a následně Bertold Bretholz, museli se
i oni vypořádat s dobou krále Vratislava. Mnohé z jejich vývodů se však záhy
setkávaly s kritikou velkolepých *Českých dějin* z pera Václava Novotného.¹⁶ Ve
svých pracích zmínění představitelé pozitivistického dějepisce zároveň hoj-
ně využívali mohutná díla německé historiografie, která věnovala důkladnou
pozornost sporu císaře Jindřicha IV. a papeže Řehoře VII. Zejména s pomocí
svazků Wilhelma Giesebrechta a Gerolda Meyera von Knonau zmapovali Vra-
tislavovu aktivní politiku v říši.¹⁷ Zatímco Bretholz s Bachmannem dávali pro-
stor relacím říšských kronik, které vykreslují krutosti páchané Vratislavovými
Čechy, Václav Novotný se tato svědectví současníků snažil zmenšit a naopak
zdůraznil, že Vratislav stál ve sporu o investituru na „pokrokové“ straně císaře
Jindřicha IV.

První přemyslovský král se samozřejmě nestal pouze obětí takovéhoho nicotného národnostního přetahování, ale i tehdy krucióální otázky o podřízenosti Čech středověké říši. Zatímco Josef Kalousek v duchu Františka Palackého interpretoval 4000 hřiven stříbra, které podle pegavských letopisů odevzdal Vratislav císaři Jindřichovi IV., jako vyplacení a vyvázání Přemyslovců z tributární závislosti na německých vládciích, Arnold Köster naopak ve zmínce o odvedení této sumy našel lenní poplatek a další důkaz o naprosté Vratislavově podřízenosti.¹⁸ V nacionálně vyostřené době padaly i další argumenty hledané v časech prvního krále. Zatímco pod taktovkou německého patriotismu píšící historikové interpretovali častou účast přemyslovského knížete na Jindřichových výpravách jako plnění lenních povinností, čeští historikové ve Vratislavově přítomnosti v bitvách u Homburgu, Melrichstadtu a Flarchheimu viděli pouhou výpomoc, kterou římský král musel druze kompenzovat. K tomu ještě kladli důraz na fakt, že žádný pramen výslovně nepřipomíná, že by někdy Vratislav od Jindřicha IV. přijal Čechy v léno. Stejně tak samotné udělení královské koruny bylo v očích německé historiografie jasným důkazem podřízené závislosti, kdežto z českého a polského pohledu naopak jasnou demonstrací národní suverenity. Protichůdné výklady neutichly ani po druhé světové válce a budily emoce ještě v době ne zcela vzdálené.¹⁹

Už tato bouřlivá diskuse ukazuje, že osobnost Vratislava II. prostupuje zcela specifickými a zásadními tématy české historiografie, která se tříbila už během 19. století. Záhy po vydání prvního svazku regestové edice českého diplomatického materiálu Karlem Jaromírem Erbenem roku 1855 začala postupně narůstat polemika o počátcích českých listin, které jsou spojovány s králem Vratislavem.²⁰ Složitě diplomatické konstrukce o míře autenticity jeho privilegií nabyly na intenzitě, jakmile Gustav Friedrich vydal první díl českého diplomataře.²¹ Za několik desetiletí se sice některé Friedrichovy závěry dočkaly přehodnocení v rozsáhlé, posmrtně vydané studii Václava Hrubého, ani jeho pohledy však nebyly bezesbytku přijaty.²² Následné generace historiků a diplomatiků se v případě Vratislavových listin omezily spíše na dílčí postřehy.²³

Dalším velkým tématem spojeným s Vratislavem je otázka staroslověnské vzdělanosti a liturgie v českých zemích 10. a 11. století, jejímž posledním podporovatelem byl právě tento Přemyslovec. Ani tato diskuse se dodnes nedočkala jednoznačného rozřešení.²⁴ Vratislav rovněž rozšířil paletu nesčetných názorů na nejstarší české báje. Na jeho dvoře podle některých – posléze odmítnutých – názorů prý získala pověst o Přemyslu Oráči podobu, v jaké ji zachytil kronikář Kosmas.²⁵ „První král“ se samozřejmě stal i nedílnou součástí uměnovědných výkladů, a to zejména díky skvostnému Kodexu vyšehradskému. Stejně tak byl Vratislav spojen s tzv. Svatovítskou apokalypsou a dalšími kodikologickými památkami, dokonce i polskými.²⁶ Zvláštní pozornosti se Vratislavovi dostalo i ze strany numizmatiků, kteří se soustředili zejména na zobrazení panovníkova majestátu na mincích.²⁷

Jakmile Julius Lippert zbavil Vyšehrad mytických příkras a dospěl k závěru, že prvním Přemyslovcem, který si na slavném hradě vybudoval velkolepou panovníckou rezidenci, byl teprve Vratislav, získala králova vazba k tomuto místu zcela nový rozměr.²⁸ Podobu tohoto přemyslovského sídla postupně skládají celé generace archeologů, přičemž zejména pro Bořivoje Nechvátala se Vyšehrad stal životním posláním. Archeologové stejně jako historikové a uměnovědci své dílčí závěry mnohdy prezentují v tradičním sborníku *Královský Vyšehrad*, který začala při příležitosti výročí Vratislavovy smrti roku 1992 vydávat jeho vyšehradská kapitula, která si svou nepřetržitou kontinuitu devíti staletí udržela i v době komunistického režimu.²⁹ Do širšího kontextu jiných panovníckých rezidencí Vyšehrad zařadil až Andrzej Pleszczyński.³⁰ Polský historik již mohl využít nového uchopení ideových představ přemyslovského 11.–12. století, které ve své monografii o Kosmově kronice umně vykreslil Dušan Třeštík.³¹ Stejně tak se výchozím bodem řady badatelů staly knížecí Čechy Josefa Žemličky, jenž zasadil Vratislavovu vládu do řetězce proměn přemyslovské monarchie mezi 10. a 13. stoletím, a k témuž cíli poté směřovaly také další syntézy.³² Samotný český král se po podnětné skice Rostislava Nového dočkal své první monografie teprve roku 2004 z pera Vratislava Vaníčka, jenž jeho vládu pojal v širším středoevropském kontextu.³³

Zatímco se přemyslovská medievistika v posledním půlstoletí rychle zbavila tíživého dědictví nacionálních výkladů, do středu badatelského zájmu se v posledních letech dostává zejména Vratislavova cesta za diademem krále a obecně snaha Přemyslovců (a Piastovců) získat královský titul. První kroky k tomuto tématu učinila ale německá historiografie v podobě studií Hanse Patzeho, Percyho Ernsta Schramma, Heinricha Appelta a Wolfganga Fritzeho.³⁴ V současnosti se dočkala širšího odmítnutí především představa staršího dějepisceví, že ideovým svorníkem hodnosti krále byla suverenita, která vyvazovala Přemyslovce a Piastovce z podřízenosti vůči středověké říši.³⁵ Důraz je naopak kladen na domácí rozměr královské distinkce, na kterou ještě František Graus a Zdeněk Fiala nahlíželi jako na prázdnou výsadu, jež zůstala bez sebemenšího vlivu na vztah panovníka k velmožům.³⁶ Současná historiografie se k tomuto problému staví jinak. Podle Dušana Třeštíka, Josefa Žemličky a Martina Wihody, kteří jdou ve stopách postřehu Hanse Patzeho, majestát bohem korunovaného a pomazaného krále dával Přemyslovcům prostředek k prolomení svazujících pořádků knížecích Čech a zejména jim poskytoval větší manévrovací prostor v nástupnické politice.³⁷ Naposledy se těchto ideových souřadnic panovníckého majestátu od počátku české „státnosti“ až do časů Karla IV. chopil Martin Wihoda, jenž nastolil řadu nových otázek.³⁸

Pokusíme-li se o celkové shrnutí, historikové, kteří sepsali syntézu Vratislavovy vlády (zejména V. Novotný a V. Vaníček), využívali po řadu generací tradiční a osvědčený recept. Výchozím bodem se samozřejmě stalo dílo děkana

Kosmy. V skromných glosách v rámci toku hlavného textu či v rozsáhlých poznámkách pod čiarou okomentovali jednotlivé kapitoly *Kroniky Čechů*, doplnili je o informácie ze zápisků vedených ve vyšehradské kapitule, v sázavském klášteře a ďalších domácich písarských dielnách a taktéž pečlivo vyťažili dochované listiny, ktoré prvého korunovaného Přemyslovce pripomínajú, či se přímo do jeho časů hlásí. K tomu byly sesbírány stručné i bohatší zmínky z různých říšských kronik a letopisů a obraz Přemyslovce od prvních politických krůčků až po královu smrt byl hotov. Byť tato koncepcie byla svého času nemálo přínosná, dnes je zřejmé, že mnoho nových plodů již nepřinese.³⁹

Ke všemu se čím dál více ukazuje, že zmíněný koncept v sobě skrývá nejedno úskalí. Kritiky se zejména tradiční biografie paradoxně dočkala v době, kdy ve druhé polovině minulého století tento žánr zažíval svou renesanci. Hlad po čtenářském prožívání života oblíbených hrdinů si vyžadoval další biografie, ve kterých byl velikánův život chronologicky řetězen příčinami a následky, hrdina neochvějně směřoval ke svému neodvratnému osudu a jeho portrét byl doplněn psychologikou rekonstrukcí. Jenže nekonečný proud takovýchto titulů Pierre Bourdieu neshledal ničím jiným než „biografickou iluzí“.⁴⁰

Dvakrát jeho skepse platila o vládcích středověku, u nichž nám mnohdy nezbyvá nic jiného než se na danou postavu dívat očima kronikářů, letopisců a legendistů. Další úskalí spočívalo v tom, že obraz sledované osoby nebyl ve středověké historiografii napoprvé vytesaným neměnným kamenným pomníkem, nýbrž obrazem, který byl účelově pro aktualizaci či potřebu legitimizace nejednou přetvářen. Přízpusobování portrétů samozřejmě neskončilo s nástupem kritického dějepiscetví, neboť bylo nutné danou osobnost zasadit do již vzpomínaných dobových státních a nacionálních vizí. Velmi bláhodvé by bylo si domýšlet, že teprve my se oproštujeme od své doby a že jiným způsobem nečiníme totéž. Působivý – nikoliv však všemocný – lék na neduhy biografii středověkých osobností nabídl roku 1996 Jacques Le Goff ve svém životopisu francouzského krále Ludvíka IX. Ve stopách nedávno zemřelého historika se pokoušeli kráčet mnozí jiní, a proč nepřiznat, že i my tak do určité míry učiníme.⁴¹

Vyzbrojen skepsí Pierra Bourdieua nese-psal Jacques Le Goff chronologicky uspořádanou snůšku všeho, co můžeme a musíme vědět o záhy uctívaném králi Francie, ale své dílo rozčlenil do tří strukturovaných problémových okruhů. První část zaměřil na chronologické převyprávění politických dějin. Druhá část se soustředila na rozbor a výklad dobových pramenů. Třetí oddíl si vytkl za cíl zachytit různé segmenty jeho osoby a reprezentace panovnického majestátu. V základních souřadnicích se i zde přidržíme hlavní osy Le Goffova přístupu. V mnohém se ale budeme muset vydat jinou cestou, neboť Vratislav byl člověkem jiných končin a jiných časů, u nichž „psané“ bylo zcela sporadickou výjimkou.

Zatímco životopisy vládců vrcholného a pozdního středověku sklouzávají do podrobně popisných scén, výzkum osudu potentátů ze starších staletí se chtě

nechtě musí kvůli nevelké pramenné základně často pohybovat na poli pouhých hypotéz.⁴² Autentickými písemnostmi vzešlymi přímo z bezprostředního okolí panovníků oněch časů disponujeme jen sporadicky a jsme odkázáni na záznamy blízkých či vzdálených duchovních institucí nebo případně na neoslňivý počet listin, které měl daný monarcha vydat, přičemž příslušný dokument mnohdy prošel výraznými zásahy příjemce. Chce se až říci, že vnější a prostoro-ově či časově vzdálená svědectví nám neumožní vytvořit portrét samotného monarchy, ale jen negativní otisk jeho vlády (či spíše jen fragment otisku). Jsme sice schopni více či méně popsat vnější skořápku daného panovníka, ale jeho osoba pro nás zůstává „dutým neznámem“ obklopeným našimi chabými znalostmi, které danou osobu jen rámcově vymezují. I proto je nutné velmi obezřetně nakládat s pohnutkami, plány a cíli, k nimž konkrétní monarchové směřovali a které my mnohdy pokládáme přes nemalou hypotetičnost za jisté a hlavně za konstantní, navíc bez zřetele k tomu, že se i během panování jednoho krále mohly nesčetněkrát měnit. Stejně tak tomu je v hledání pohnutek, které měly vést k posílení moci panovníka proti sebevědomí a partikularismu velmožů či k modernizaci. Ne že by tyto motivy nemohly být smyslem konkrétních kroků vládce, ale jejich námi předpokládaná nadčasová všudypřítomnost by nás měla stále varovat před schematickým zkreslováním.

Líčení kronik a letopisů, které zmiňují Vratislava, nejsou jen ojedinělá a úsečná, ale samozřejmě i zaujatá, či naopak idealizující, popřípadě se o prvním králi Čechů vyjadřují se značným časovým odstupem. Ověřování a hodnocení těchto zpráv nemůže bohužel pro nedostatek pramenů spočívat pouze v tom, že jednotlivé zmínky časově uspořádáme a podle vzájemných rozporů a shod vyhodnotíme, kterému prameni přiznáme větší důvěru. Zejména z prací posledních let je zřejmé, že ani boj o interpretaci osobnosti prvního českého krále se dnes už nemůže odehrávat na poli chronologického a kontextuálního převyprávění let 1061–1092, ale jen v důkladném rozboru jednotlivých pramenů, které se v té či oné míře Vratislava dotýkají. Každá z příslušných zmínek musí být posuzována v kontextu písemnosti, z níž pochází, teprve potom si můžeme pokládat otázku, co by mohlo či nemohlo vypovídat o časech prvního korunovného Přemyslovce. Ve svém důsledku tak bude náš výsledný obraz panovníka vedlejším produktem pramenovědného zkoumání.

Prvním cílem předkládané práce tudíž je systematická revize relevantních pramenů k vládě Vratislava II., zhodnocení jejich výpovědí, zmapování světů představ daných kronik či letopisů a v neposlední řadě diskuse o sporných interpretacích.⁴³ Teprve v dalším sledu bude příslušný pramen (či jeho zmínka) konfrontován s konkrétními poměry druhé poloviny 11. století. Otázkou ale je, jak takovéto cíle sevřít do jednotlivých celků. Nabízí se nám přístup, který v české medievistice neúspěšněji uplatnil Dušan Třeštík ve svých *Počátcích Přemyslovců*, jenž po širokém historickém úvodu rozebral polemiku k významu

a dataci jednotlivých pramenů, poté se vypořádal s diskutabilními interpretacemi legend či kronik a teprve závěrem na základě svých poznatků podrobně převyprávěl osudy Čechů a jejich knížat v 9. a 10. století.⁴⁴ Takovýto koncept by ale v našem případě mohl být úspěšný jen stěží. Třeštík měl v ruce pár stručných kronikářských glos a legendy, které lze bezmála spočítat na prstech jedné ruky a které se víceméně vyjadřovaly k jedinému tématu. Před námi leží naopak jedna celá kronika, dosti podrobné pegavské letopisy, několik velmi sporných listin a pamětní záznamy pár domácích písařských dílen, nehledě na nepřehlédnutelnou hrst drobných zpráv od soudobých pozorovatelů z říše. Nadto u mnohých z těchto písemností nelze argumentačně oddělit samotné zhodnocení pramene, jeho interpretaci a zasazení příslušného svědectví do našeho obrazu Vratislava II. Zároveň je řada těchto textů úzce provázaná se zcela specifickými okruhy otázek souvisejícími s prvním českým králem: Vyšehrad, králova říšská politika, Pegau, podpora církevní slovanštiny atd.

A právě této charakteristice je přizpůsobena i struktura předkladaného díla. Nosnou osou jednotlivých kapitol budou samotné prameny a z nich vycházející tematické celky. Nejdříve však v Le Goffových šlépějích stručně v chronologické posloupnosti převyprávíme dráhu Vratislavova života a vlády, kterou zařadíme zejména do zemských souřadnic přemyslovských Čech a Moravy knížecího věku, přičemž ve druhém sledu panovníkův příběh vsadíme do kontextu střetu sálského impéria a papežství v druhé polovině 11. století. Obě úvodní kapitoly, *Země kamenného trůnu* a *Vládce z rozpolcených věků*, nám vymezí samotné jeviště, do kterého po důkladných rozborech jednotlivých pramenů budeme postupně vkládat další kulisy a herce. V první samostatné části (*Kosmův labyrint*) nejdříve zhodnotíme svět představ autora *Kroniky Čechů*, budeme se pítit po příčinách jeho pohledu na Vratislava II., což konfrontujeme s nosným konceptem královy vlády, který se pokusíme definovat. Ve dvou samostatných kapitolách také rozebereme další sporné pasáže díla pražského děkana (zejména Vratislavův záhadný titul polského krále). V následné části (*Vyšehrad a jiné vzpomínky*) se zastavíme u písemností, které vznikly ve vyšehradské kolegiátě a v jiných kapitulách či kláštorech českých zemí. Prověříme jejich dataci a provenienci, přičemž se zároveň nevyhneme specifickému problému Vratislavových údajných listin. Na základě získaných poznatků dále shrneme nejen královy donační a zakladatelské činy, ale položíme si i otázky spojené s Vratislavovým Vyšehradem a církevní politikou. Ve třetí části (*Věhlas krále za hranicemi*) se naším tématem stane svědectví zahraničních skriptorií. Vyhodnotíme záznamy zejména říšských kronik a letopisů. Zvláštní pozornost bude ale věnována dvěma hlavním pramenům, řezenské sbírce listů, kterou v 18. století objevil Bernhard Pez, a letopisům kláštera Pegau. U *Annales Pegavienses* se po pramenovědném zhodnocení a prozkoumání představ jejich autora také zastavíme nad vazbami

tohoto kláštera k přemyslovskému dvoru a nad Vratislavovým odkazem, který byl mezi tamními mnichy uchováván.

U takto sevřených tematických celků nebude mnohdy možné naše zkoumání omezit pouze na dobu královy vlády, léta 1061–1092, protože jednotlivé problémy a interpretace mají širší časový a prostorový kontext, bez něhož je nemožné zaujmout nějaké stanovisko či přinést nový postřeh. Ve vytyčeném snažení samozřejmě neustále musíme mít na paměti, že středověcí relátoři, jimž položíme rozličné otázky, byli v první řadě literáty, kteří podobu svého vyprávění formovali zejména vybraným typem díla, jež chtěli vytvořit, ať už šlo o kroniky, historii, letopisy či gesta.⁴⁵ Nebylo však výjimkou, že se jednotlivé styly prolínaly. Právě dílo děkana Kosmy stejně tak pegavské anály nám mohou být učebnicovým příkladem.⁴⁶ Kronikáři a letopisci ve svém popisu mnohdy využívali zavedený topos a svou látku podrobili vědomé či nevědomé selekci.⁴⁷ Na popisovanou událost se samozřejmě dívali z pozic své duchovní instituce. Dávné děje mohly být převyprávěny tak, aby legitimizovaly současné postavení daného kláštera, kapituly či biskupství. Účelově zformovaná vzpomínka mohla zároveň posloužit ke vznesení zatím nevyslyšených nároků. Pokud se tyto nároky či postavení změnila k lepšímu, bylo nutné tomu přizpůsobit i dávnou minulost.⁴⁸ Popisované vzorce samozřejmě nepatily pouze v případě kronik jednotlivých duchovních institucí, ale i u kronik národních, k nimž je tradičně řazeno Kosmovo dílo. Pokud budeme ohledávat jednotlivé vrstvy vzpomínek na Vratislava II., nemůžeme se samozřejmě omezit pouze na prameny 11. a 12. století, ale budeme muset v určitých případech přihlídnout i k pozdějším dílům, zejména ke kronikám doby Karla IV.⁴⁹

Nemalá pozornost bude také věnována listinám krále Vratislava, přesněji řečeno písemnostem, které se za královy listiny vydávají. Pomíneme-li v tento okamžik otázku, zda dochovaným privilegiím předcházela skutečná králova listina či nikoli, vyvstává zde několik otázek, se kterými se (nejen) česká diplomatika dosud jednoznačně nevypořádala, například zda je výstižné dokumenty fundátorů, které byly postupně doplňovány o nově získané majetky a příjmy, označovat zavedeným obratem *falsum* a zda by nebylo vhodnější se kupříkladu držet výstižnějšího termínu *aktualizovaná kopie*. A nejde pouze o tuto formální stránku. Ne zcela šťastně se dnes také jeví samotné tradiční dělení nejstaršího diplomatického materiálu přemyslovských zemí na listiny pravé a falešné, zvláště když většina středověkých „podvrhů“ vznikla za účelem fixace práv ať už skutečných nebo těch, o nichž jejich tvůrci v dobré víře či bez ní předpokládali, že opravdu existovala.⁵⁰ Předem přiznejme, že na předkládaných stránkách klíč k těmto obecným metodologickým otázkám nenalezneme. Stejně tak se nejdnou pro lepší srozumitelnost argumentace uchýlíme k diskutabilnímu, ale zavedenému termínu *falsum*.⁵¹